زمانی دایك: لە نێوان ونبوون و ژیانەوەدا.. فەنک تەڵعەت

زمانی دایك تەنیا ئامرازێك نییە بۆ لێكگەیشتن و گفتوگۆی نێوان تاكەكان؛ بەڵكو هێمایەكی نەتەوەیی و نیشتمانییە. زۆر لە نەتەوەكان زمان وەك دڵی نەتەوە دەبینن، چونكە دڵ بنەمای ژیانە. بۆیە دەگوترێت: "ئەو كاتەی بە زمانەكەی خۆم دەدوێم، هەست دەكەم دڵم خێراتر لێ دەدات و چاوەكانم ڕۆشنتر دەردەكەون". بەراوردكردنی زمانی دایك بە دڵ، واتای ناسنامە و شوناسی نەتەوەیەكە؛ چونكە وەك دڵ، زمانیش بۆ بەردەوامی ژیان گرنگە.

لە دنیای ئەمڕۆدا پرسی زمانی دایك بووەتە بابەتێكی گرنگ. بەپێی ئامارەكانی ڕێكخراوی یونسكۆ (UNESCO) نزیكەی حەوت هەزار زمان لە دنیادا بەكار دەهێنرێن. بەڵام نزیكەی ٤٠٪ی ئەم زمانانە – واتە هەزاران زمان – لە مەترسیی داخوران و ونبووندان. هۆكارەكانیش جۆراوجۆرن؛ لەوانە گۆڕانی ژینگە، سیاسەتی زمان، کەمتەرخەمیی دامەزراوە پەیوەندیدارەكان، لاوازیی پەروەردەی خێزان و سیستمی خوێندن.

لەو بارودۆخەدا ئەم پرسیارە سەرهەڵدەدات:
زمانی كوردی لە كوێی ئەم هاوكێشەیەدایە؟ لە نێوان ونبوون و ژیانەوە لە چ ئاستێكدایە؟

بۆ وەڵامدانەوە دەبێت بگەڕێینەوە بۆ مێژووی ئەم زمانە. زمانی كوردی بە هەموو زاراوەكانەوە چەندان سەدە لە ژێر گوشار و قەدەغەكردندا بووە. سەرەڕای داگیركارییە یەك لە دوای یەكەكان و قەدەغەكردنی وەك زمانی فەرمی لە دەوڵەتدا، زمانەكە نەك ون نەبوو، بەڵكو بە ئاشكرا و نهێنی خۆی و كولتوورە ڕەسەنەكەی پاراست. ئەدەب و هونەر ڕۆڵێكی سەرەكییان هەبوو لە ژیانەوەی زمان؛ شیعر، چیرۆك و گۆرانی بوون بە پەناگەی زمانی كوردی.

لە ماوەی نێوان جەنگی دووەمی جیهانی تا ڕاپەڕینی گەلی كورد لە ساڵی ١٩٩١، زمانی كوردی لە عەراقدا بە تەواوی ڕێگەی پێ نەدرابوو لە سیستمی پەروەردەدا بەكار بهێنرێت. ئەم بارودۆخە كاریگەرییەكی گەورەی لەسەر گەشەی بەرهەمی زانستی و ئەدەبی هەبوو، بە جۆرێك كە بەشێكی زۆر لە ئەدیبان و هونەرمەندان بەرهەمەكانیان بە زمانی

عەرەبی بەناو دەکردەوە.

بەڵام پاش ڕاپەڕین، زمانی کوردی وەك دەستکەوتێکی گرنگ ناسرا و کرا بە زمانی فەرمی لە داودەزگا فەرمییەکان، هەروەها وەك دووەم زمانی فەرمی لە عێراقی فیدراڵدا ددانی پێدا نرا. ئەمە هەنگاوێکی گرنگ بوو بەرەو بەهێزکردنی ژیانی زمان. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت گۆڕانی ژینگە هۆیەکی گرنگ بووە لەسەر زمانی کوردی و کاریگەریی نەرێنی جێهێشتووە لە ڕابردوودا.

لە هەمان کاتدا خێزان وەك یەکەم ناوەندی پەروەردە، ڕۆڵێکی بنەڕەتی دەگێڕێت. لە کۆنەوە تا ئێستە، دایبابان بە ئەرکی خۆیان هەستاون و لە ماڵەوە منداڵانیان فێری زمانی کوردی و بەها نەتەوەییەکان کردووە. بۆ ئەم مەبەستەش لە ڕێگەی ؛ گێڕانەوەی چیرۆك، شەوچرا، گۆرانییە فۆلکلۆرییەکان و کۆبوونەوە خێزانییەکان، هەوڵیان داوە زمان و بەها نەتەوەییەکان بگوازنەوە بۆ نەوەی نوێ.

هۆکارێکی تر سیاسەتی دەوڵەتە؛ ئاراستەکردنی تاکەکان بۆ بەکارهێنانی زمانی کوردی – قسەکردن و نووسین – لە ناوەندە ئەکادیمی و پەروەردەییەکان وەك زمانی یەکەم، هەروەها دەرکردنی بڕیار و یاسای نوێ بۆ بەهێزکردنی هەست بە بەرپرسیارێتیی لە بەرانبەر زمان هەنگاوێکی پێویستە.

پەروەردە و سیستمی پەروەردە، ڕۆڵی بنەڕەتی دەبینن لە بەهێزکردنی ڕەگی زمان لە نێوان پۆلەکانەوە. مامۆستایان وەك ئەرکێك لە سەریان بەر لە زانست، زمانی دایک بکەن بە سەرەکیترین وانە بۆ قوتابیانیان، بەردەوام هانیان بدەن بە گفتوگۆ و چالاکییە نووسینەکییەکان بە زمانی کوردی .

لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆڵی ڕۆژنامە و میدیا زۆر گرنگە لە دروستکردنی کەشێکی سەلامەت بۆ زمان. بڵاوکردنەوەی گوتار و وتار بە زمانی کوردی و بەردەوامی هەوڵدان بۆ ژیانەوەی زمان، ڕێگریی دەکات لە لەناوچوونی شوناسمان. بە خۆشحاڵییەوە لەمڕۆدا ژمارەیەکی زۆر کەناڵی ناوەخۆیی هەن، بە زمانی کوردی بەرنامەکانیان پەخش دەکەن، جگە لەوەی ڕۆژنامەکان ڕۆژانە بە بڵاوکردنەوەی وتار و هەواڵەکان پارێزگاری لە بوونی زمانی دایك دەکەن.

لە کۆتاییدا لە نێوان ونبوون و ژیانەوە، زمانی کوردی بەوپەڕی زیندوویی مایەوە و لە ڕیزبەندی 50 زمانی گەشەکردووی دنیادا، لە پلەی 41دایە و بەردەوام هەوڵ دەدات پێگەی خۆی بەهێزتر بکات،

بەڵام هێشتا پێویستی بە هۆشیاریی زیاترە بە بووژانەوەی کولتوور و فەرهەنگی ڕەسەنی کوردی و پشتبەستن بە ئەدەبی میلی و هاندانی نەوەی نوێ بۆ قاڵبوونەوە لە زمانی نەتەوەکەماندا.

فێنک تەڵعەت